

Doğadan Kültürlere Bir Yolculuk Tavşanların Dünyası

Büyük gözleri, hayli uzun kulakları, sürekli çevreyi koklayan burnu ve dudaklarının dışına taşan iri, kazma dişleriyle ilginç bir hayvandır tavşan. Adlarını *Lagomorpha* takımından alıyorlar. Daha doğrusu bağlı buldukları takımın adı da "tavşanlar". Takımda yer alan iki ailenin adında da tavşan sözcüğü var. Birinci ailenin adı "tavşanlar", ikinciyse "ıslıkçalan tavşanlar". Ama biz burada tavşanlar ailesinin özelliklerini, daha çok da hepimizin yakından tanıdığı yabani tavşanların dünyasına uzanacak, onları anlatacağız.

KULAKLARI başlarından daha uzundur tavşanların. Arka bacakları iyi gelişmiş, kuyrukları kısa olan bu hayvanların üst dudakları da derinlemesine yarıktır. Boyları yaklaşık 60 cm gelir. Kuyrukları 7 cm'dir. Ağırlıkları da 7 kg. Ömürleri 5-10 yıl arasında değişir.

Tavşanlara Avustralya, Yeni Zelanda, Madagaskar ve Güney Amerika dışında dünyanın hemen her yerinde rastlanır. Belirtilen yerlere de insan eliyle taşınmıştır tavşanlar. Sıçrayarak yürürler. Bir sıçrayışta yaklaşık 4 metre uzaklığa atlayabilirler. Hızlı koşuculardır. Saatte 70 km hıza erişebilirler.

Beslenmeleri de oldukça yalındır. Tavşan, yazın başlıca Baklagiller (*Fabaceae*) ve Buğdaygillere (*Poaceae*) ait çayır otları, kışın ise Gülgiller (*Rosaceae*), Kadıntuzluğugiller (*Berberidaceae*) ailesindeki çalılar, meşe ve titrekkavağın kuru yaprak, kabuk

ve alçak sürgünleri, kurumuş otlar ve ayrıca kesim alanlarında bulduğu yosun ve ökseotlarını kemirerek beslenirler. Bu besinlerden aldığı suyla yetinir ayrıca su içmez tavşanlar.

Kemirmek, onlar için bir yaşam biçimidir. Yalnızca beslenmek için

değil, dişlerini bilemek için de yaparlar kemirme işini. Dişlerindeki mine tabakası kesici dişlerin dış yüzünü de kaplar. Kesiciler aşındıkça iç yüzleri eğilerek daha kesici bir durum alır ve tıpkı neşter gibi olur. Kesici dişlerin ikisi üstte, ikisi alttadır ve üstteki iki kesicinin gerisinde ufak bir çift kesici diş daha vardır. Üçüncü kesici diş doğumdan hemen sonra düşer. İkinci çift kesici diş küçülerek birinci çiftin gerisine itilir. Bu nedenle de tavşanlar daha önceleri Duplicidentata olarak anılırlardı. Tavşanların köpek dişleri yoktur. Kemikleşmiş damakları da enine dar bir köprü oluşturmuştur.

Bir tavşan yedi ayına geldi mi eşeysel olgunluğa erişir. Gebelik süreleri 42 gündür. Bir defada 3-6 arasında yavru doğururlar. Bu değişkenliğin nedeni de yaştır. Yaşlandıkça ya da gençken daha az yavru yaparlar. Yavrular 7-8 haftalıkken süten kesilir. Tavşanlar doğumdan 1-5 gün önce yine çiftleşirler. Bu nedenle rahmin birisi gelişmiş yavrularla dolu iken diğeri yeni döllenmiş yavruları içeriyor olabilir. Bu nedenle de, üst üste gebelik denen durum (süperfetasyon) görülür.

Yavrular tüylü ve gözleri açık doğar. Doğumdan hemen sonra da hoplara zıplaya koşabilirler. Erkek tavşanlar çiftleşme döneminde çok hareketlenirler. Kuzey yarıkürede mart ayına denk gelen bu dönemde etrafta koşan, zıplayan, birbiriyle savaşım içinde olan pek çok erkek görmek olasıdır. Bu dönemde yaptıkları boks oyunları da çok ünlüdür. Ama bu oyunlar yalnızca erkek tavşanlara özgü değildir, dişilerde de görülür. Bu davranışın asıl nedeni, birbirleri üstünde başat olma, üstünlük kurma eğilimidir.

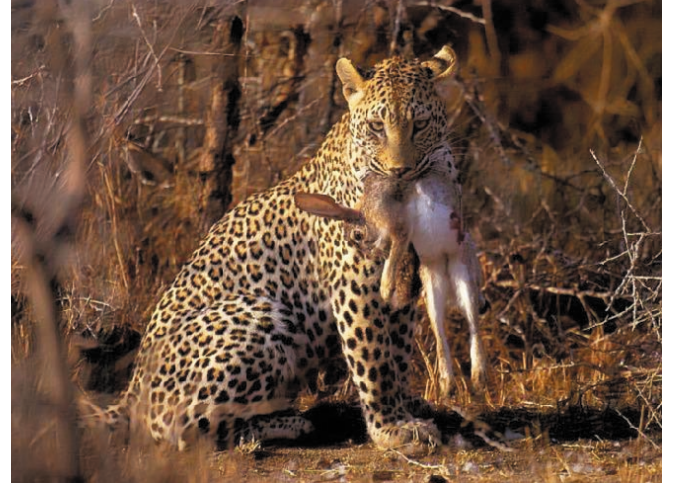
Özellikle mart ayında, koşan, zıplayan, birbiriyle savaşım içinde olan pek çok erkek tavşan dolaşır etrafta. İşte bu dönemde tavşanlar birbirlerine üstünlüklerini ilan etmek için sık sık boks yaparlar!

Tavşanlar yılda iki kez kıl değiştirirler. Yaz ve kış kürkleri de farklı renklerde. Kürkleri ipek kadar yumuşak, tafta gibi parlaktır. Tavşanın bu özelliğinden bilim adamları da yararlanmışlardır. Çinli genetik mühendisleri, tavşanlardaki keratin genlerinden yararlanarak olağandan çok daha yumuşak ve parlak dokulu bir pamuk türü ürettirler. Yeni Çin Haber Ajansı'nın bir haberinde, Çin Tekstil Üniversitesi ve Tarım Bakanlığının Pamuk Kalite Kontrol Merkezi'nde deneylerden geçen yeni pamuğun sıradan pamuktan daha sıcak tuttuğu, lif uzunluğunun % 60 daha fazla ve daha sağlam olduğu vurgulanıyor. Haberde, halen deney

çiftliklerinde yetiştirilen tavşan-tüyü pamuğun 1-2 yıl içinde ticari üretimine geçileceği belirtiliyor.

Tavşanların en gelişmiş duyu organları burunlarıdır. Yabani tavşanlar burunlarıyla her şeyi tanırlar. Hatta evcil tavşanların bile sahiplerini ellerinin kokusundan tanıdığı bilinmektedir. Tavşanların dokundukları şeyleri işaretlemek için vücutlarında iki koku bezi bulunur. Bu bezlerden biri dil altında, diğeri de anüse yakın bir yerdedir. Dil altındaki bez, insanların algılayamadığı bazı kokuları (feromonları) salgılar. Bu koku çenenin hemen altındaki gözeneklerden salınır. İşaretlemek istedikleri cisimlere çenelerini sürterler. Bu davranışlarıyla tavşanlar, kendi türünden olan diğer üyelerle "Ben buradayım, burada yaşıyorum" mesajını verir. Yabani tavşanlar, kayaları, ince dalları, taşları, açtıkları çukurları ve yuvalarının giriş çıkışlarını işaretlerler. Evde beslenen evcil tavşanlarsa, masa ve sandalye ayaklarına, kafeslerine, tabaklarına ve uyudukları yerlere sürtünürler. Bu işaretleme sayesinde tavşan kendisinin ve yaşadığı çevresinin güvenliğinde olup olmadığını denetler. İşaretlen-

Tavşanlar doğal ortamlarında da hep tehlikeler içindedir. Her an bir kaplana ya da vaşağa av olabilirler. Bu nedenle savunma mekanizmalarını geliştirmişlerdir. Ama bazen tüm gayretlerine rağmen bir düşmanın ağzında kalabilirler.

memiş ya da başka tavşanlar tarafından işaretlenmiş olan bölgeler, hayvanı kendinden emin olmayan, ne yapacağını bilemez bir duruma sokabilir. Bu işaretlemenin büyük bir kısmı baskın erkek ve dişilerce yapılır.

Anüse yakın salgı bezinden salgılan kokularla da buldukları mekân ve objeler işaretlenir. Buna dışkıının kokusu da eklenir ve böylece

işaretlenen alanın kendilerine ait olduğu diğer tavşanlara bildirilmiş olur. Tavşanların bu işaretlemeyle, birbirlerinin yaşını, cinsini, nereden geldiklerini anladıkları bilim adamlarınca ifade edilmektedir. Ama yabani tavşanlar, bu yolla kendi türlerini ancak belli bir oranda tanıyabiliyorlar. Bu konuda evcil tavşanlar daha beceriklidir.

Erkek tavşanlar idrarını püskürterek işaretleme yapar. Püskürtülen idrarla işaretlenen bölge, tavşanın türdeşlerine açıkça, burası bana ait, buranın sahibi benim, mesajını iletir.

Erkek ve dişi tavşanlar, korktuklarında ya da kendilerini korumak istediklerinde bir savunma davranışı olarak da idrar püskürtürler.

Söylencelerden Sanata Tavşanlar

Çin takvimine göre, değişik hayvan yılları vardır. Örneğin, 16 Şubat 1999'da tavşan yılı başladı. Tavşan yılı 16 Şubat 2000'e kadar da sürecek. İşte bu tarihte Çinliler, Tavşan yılına güle güle diyecek, Ejderha yılının gelişini kutlayacaklar. Tıpkı yılbaşı kutlamaları gibi. Daha sonraki yıllarda sırayla, Yılan, At, Koyun, Maymun, Horoz, Köpek, Gergedan, Siçan, Öküz ve Kaplan yılları olacak.

Neden tavşanın da aralarında yer aldığı bu 12 hayvan, bu yılları adlandırıyor? Sorumuzun yanıtını bir söylenceye buluyoruz. Söylenceye göre Buda, hayvanlar için bir davet düzenliyor. Davete yalnızca bu 12'si katılıyor. Bunun üzerine Buda, bu hayvanları onurlandırmak istiyor. Bunun için yıllara onların adlarını veriyor. O zamandan beri belirli aralıklarla her 12 yılda bir, bir hayvana sıra geliyor. Hayvanların özellikleri göz önüne alınarak, başta yıldızbilimciler olmak üzere kimi kişiler her yılla ilgili kehanetlerde bulunuyorlar. Kehanetler 1999 yılında, bizim ana yazımızda özelliklerini, davranışlarını anlattığımız uysal tavşanımız için de yapılıyor.

Dünyanın hemen her yöresinde tavşanlar bir şeylerin simgesi olarak kullanılmıştır. Çinliler onu bir yıl adı olarak simgeleştirirken, Hristiyanlar bereketin, verimliliğin simgesi sayıyorlar. Paskalya bayramlarında verimlilik simgesi olarak tavşanı kullanıyorlar. Paskalya tavşanı da insanın doğur-

ganlığını simgeliyor. Bunun gibi Yunan mitolojisinde de yerini alıyor tavşan. Söylenceye göre, Prometheus, ilk insanı, çamuru gözyaşlarıyla karıştırarak yaratırken, buna tavşanın ürkekliğini, tavusun kibirini, aslanın gücünü ve tilkinin kurnazlığını katmış.

Tavşan, pek çok ozana ve ressama esin kaynağı da olmuş. Örneğin, 1505'te Piero di Cosimo, tavşanı Venüs ve aşkı simgeleyen bir resminde kullanmış. Aslında tavşanın böyle bir resimde yer alması, onların ünlü aşk oyunlarıyla da ilgili olabilir. Tavşanın bu yönünü kullananlardan biri de Hugh Hefner. 1953 yılında yayımladığı Playboy dergisine simge olarak tavşanı seçmişti. Derginin ilk "tavşanı" da daha sonra dünyaca ünlü Marilyn Monroe'ydu.

Hollandalı ressam Jan Weenix, 1697'de yaptığı bir tablosunda tavşan avını betimlemiş. Bir başka sanat eserinde, 14 yüzyıldan kalma bir el yazmasında da, tavşan avı konu edilmiş.

Albrecht Dürer'in 1502'de yaptığı bir resminde de yine tavşan ön plana çıkar. Bu resimde tavşan karların üzerinde, huzur içinde kendi kendine oturuyor. Dürer'e göre tavşan günün büyük bir bölümünü bu şekilde geçirir.

1982'de, Joseph Beuys'in yaptığı çok daha ilgi çekici. Beuys, bir zamanlar yaptığı zulümlerle dikkatleri üzerinde toplayan Çar

Korkunç İvan'ın altından tacını ergitip, bir barış tavşanı haline dönüştürmüştü. O da tavşanı barışın simgesi olarak görmüştü.

İnsanları yüzyıllardır eğlendiren hokus pokuşçular da tavşandan çok yararlanmışlar. Hatta bunlardan biri var ki tavşanla birlikte anılıyor. Kırmızı pelerini, siyah smokini, geriye taranmış siyah saçları, bıyıkları ve ha deyince içinden tavşan çıkartabileceği sildir şapkasıyla sihirbaz Mandrake. Onun izinden yürüyenler günümüzde de tavşanı şapkalarından çıkartmayı sürdürüyorlar.

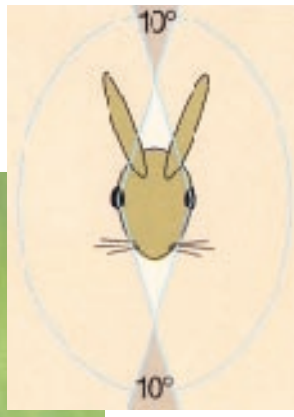
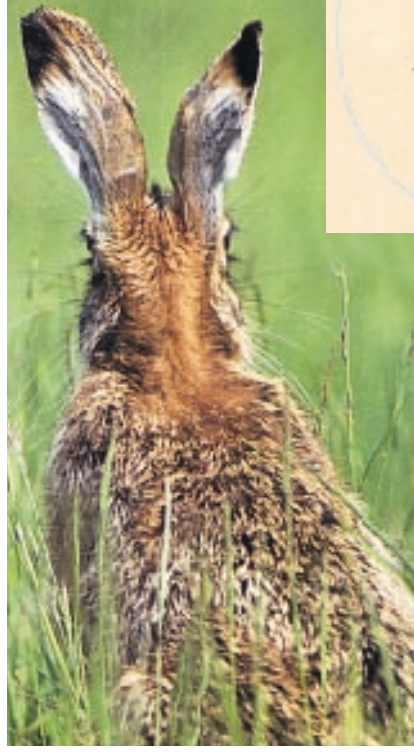
Bir de tavşana bir şeyler çektiler ondan gelir sağlayanlar var. Bunlar bizim kültürümüzde de var: Niyetçiler. İçinde, insanların beklentisi olan falların yazılı bulunduğu kâğıtları tavşanlara çektiler bir anlamda insanların rahatlatan niyetçileri hâlâ görebilirsiniz. Hem de Ankara'nın Tunali Hilmi'sinde ya da İstanbul'un bir başka seçkin semtinde.

Tavşan, çizgi filmlerin de sevimli kahramanlarından. Kıvrak zekâsı, ataklığı ve sevimliliğiyle çocukların çok yakın dostu olmuş. Aslında yalnızca çocukların değil büyüklerin de.

İlginçtir, "Tavşanca" olarak anılan bir Türk dans türü bile var. Bu dansı tavşan kadın ve tavşan erkekler yapıyor. Bu dansın en önemli özelliği, ayakların, özellikle de topukların ritmik olarak yere vurulması. Tıpkı tavşanlar gibi.

Tavşanlar doğal ortamlarında da hep tehlikeler içindedir. Bu nedenle savunma mekanizmalarını geliştirmişlerdir. Genellikle, yabancı olsun ya da olmasın tavşanlar hep korkak hayvanlar olarak tanınırlar. Hatta çok korkak olarak bilinen insanlara "korkak tavşan" yakıştırmaları yapılır. Şöyle ki, bu hayvanlar vahşi ortamlarda bile utangaçtırlar, düşmanlarından kaçarlara, ya da saklanırlar. Ama bunun nedeni, yaşamda kalabilmek için basit bir gereksinimden başka bir şey değildir. Böyle yapmazlarsa, gelincik, şahin, doğan, tilki, köpek ve insan gibi canlılara yem olurlar. Tavşanda bu düşmanlarına karşı kendini aynı tarzda savunacak organlar bulunmadığından, tek kurtuluş yolu, ya kaçmak, ya alçalarak sinmek, ya da ölü taklidi yapmaktır. Kısacası tavşanlar, doğal düşmanlarından kaçarak ve korkularını göstererek kendi varlıklarını garantiye alırlar. Bu davranış evcil tavşanlar için de geçerlidir. Eğer yakınından bir araba geçerse ya da bir uçak sesi duyarsa tavşan kendini bir kâğıt gibi yere yapıştırır. Bu sırada kulakları arka-

Tavşanın en belirgin ve kuvvetli organlarından biri de gözleridir. Başın iki yanında bulunan gözleri sayesinde tavşan 190 derecelik açıyla çevreyi görür ve böylece doğal düşmanlarına karşı kendisini savunur.

ya doğru yatmış, gözleri büyümüştür. Vücudu da titremektedir. Ama bu yüksek ve ani ses, tavşanın panik içerisinde kaçmasına da neden olabilir.

Yabancı tavşanlar savunmalarında alamadan (kamuflej) da yararlanırlar. Daha önce sinmek dediğimiz davranışın kaynağı alamadır bir bakıma. Renginden dolayı, sindiği otların arasında fark edilmeyebilir. Onun için tehlike olan avcı oradan geçene değin otların arasında hareketsiz beklemeyi sürdürür. Bu davranışı evcil bir tavşan da yapar. Ama postundan dolayı kolaylıkla fark edilebileceğinin ne yazık ki ayırdında değildir. Bütün bunlara rağmen, eğer bir tavşan köşeye sıkıştığını anlamışsa ve kaçacak bir yeri yoksa ya da kendi bölgesini koruyorsa, yiğitçe savaşır. Bu sırada vahşi bir görünüm kazanır; kulaklarını arkaya yatırmıştır, karşısındakini uyarmak üzere hırlamakta ve ayaklarını yere vurarak ses çıkarmaktadır. Bütün bu uyarılardan sonra tavşan ısırarak ve vurmaya başlayacaktır karşısındakine.

Tavşanlar yalnızca savaşırken değil günlük yaşamlarında da çok yumuşak ve çok da belirsiz olan sesler de çıkartırlar. Bu sesleri duymak için onu çok, ama çok dikkatli dinlemek gerek; buna rağmen duyulmayabilir. Çıkarılan değişik tondaki seslerin anlamlarına gelince; dişlerin vahşice gıcırdatılması, bitkin ve cansız bakışlarla birlikteyse ve hayvan etrafına ilgisiz davranıyorsa, bu durum ciddi olarak acı çektiğinin göstergesidir. Tırnaklarını sürterek çıkardığı bir eşeleme sesi onun hoşnutluğunun bir ifadesidir. Daha çok evcil tavşanlar sırtları okşandığı zaman bu sesi çıkartırlar. Tavşan tükürüyorsa bu onun çok saldırgan olabileceğinin göstergesidir. Kısa bir tükürme sesi bir saldırının belirtisidir. Kısa hırıltı-larsa genelde çiftleştikten sonra erkek tavşanlarca çıkartılır. Bir de, tavşanlar "öterler". Bu güvercin ötüşüne benzeyen ses, bazen inişli çıkışlı, bazen daha düz, değişik perdelere olur ve tavşanın iletişim halindeyken bulunduğu bir davranıştır.

Dünyanın hemen her yöresinde tavşanlar bir şeylerin simgesi olarak kullanılmıştır. Çinliler onu bir yıl adı olarak simgeleştirirken, Hristiyanlar bereketin, verimliliğin simgesi saymışlar. Söylencelerden sanata, dinlere, kültürlere ve bilime adeta damgasını vurmuş tavşan.

Tavşanların bazen birbirlerinin sırtına çıktıkları görülür. Genellikle çiftleşme amaçlı olduğu bilinse de, bazen dişiler de erkeklerin üzerine (hatta aynı cinsler birbirlerinin üzerine) çıkmaya çalışırlar. Böyle bir davranış üstünlüğü, baskınlığı karşısındakine kabul ettirmek için yapılı.

Tavşanların yadırganan bir davranışı vardır: dışkı yeme. Tavşanın dışkısını neden yediği sorusunun yanıtı hiç de iğrenç değildir. Çünkü tavşanın yaşamında vazgeçilemez nitelikteki bir besin maddesi de dışkıdır. Tavşanlar daha önce de değindiğimiz gibi, ağaçların yumuşak kabuklarından otlara, sebzelere değin pek çok şey yerler. Onlar otoburdurlar. Yenilen besin doğal olarak bir süre sonra dışkı olarak bırakılır. İşte bu dışkılar gece ve gündüz oluşuna göre farklı fiziksel ve kimyasal yapıdadır. Gündüzleri yapılan dışkılar katı ve oldukça da iridir. Bu bağırsak dışkıdır. Atık olarak dışarı çıkartılır. Geceleriye daha sümüksü, yumuşak ve küçük dışkılar yapılıdır. Bu dışkı körbağırsak dışkıdır. İşte tavşan gece yaptığı bu dışkılarını yer. Dışkısını ağzının içinde birkaç kez döndürür ve sonra olduğu gibi yutar. Dışkı tekrar sindirime girer. Böylece tavşan, tam olarak

sindirilememiş besin öğelerinden, özellikle vitaminlerden, maksimum düzeyde yararlanmış olur. (Bu konuda dergimizde Ağustos 1984'de, Veteriner Doktor İlhan Gürcan tarafından ayrıntılı açıklamaların bulunduğu bir makale yayımlanmıştı.)

Tavşanın gözleri üzerinde de ayrıca durmak gerekir. Başın iki yanında bulunan gözler 190 derecelik

açıyla çevreyi görmeyi sağlar. Bu yeti sayesinde de tavşan yaklaşan düşmanlarını 3 metre uzaklıktan görür ve kaçmaya başlar. Bir de tavşan gözleri açık olarak uyur.

Uzun kulaklırsa vücut sıcaklığını düzenlemede önemli rol oynar. Kulaklardaki kan damarları sıcak havalarda genişleyerek daha çok kan dolaşımını ve böylece dışarıya daha çok ısı verilmesini sağlar.

Masallarda, dinlerde, ve sanatta simge olarak kullanılan tavşan öteden beri bilim adamlarının da ilgisi çekmiştir. Özellikle hayvan davranışlarını inceleyen araştırmacılar, tavşanın öğrenme yeteneklerini ölçmek için birtakım çalışmalar yapmışlar. Araştırma sonuçlarına göre, yaşlı tavşanlara yeni oyunlar öğretmek hayli zor olmuş. Tıpkı köpeklerde olduğu gibi tavşanlarda da yaşlandıkça öğrenme yeteneğinde azalma görülmüş. Hatta yaşlı tavşanlar öğrendiklerini bir süre sonra anımsamakta güçlük çekmişler. Ama bilim adamları tavşanların da bu yaşlılık hastalığına çözüm getirmişler. Nörologlar, nimodipine adlı bir ilaçla tavşanlardaki bu soruna çözüm bulmayı sağlamışlar. Şöyle ki, 3 aylık genç tavşanlarla, 3 yaşındaki orta yaşlı tavşanlardan oluşan iki grup bir öğrenme yarışına sokulmuş, bu sırada gruplardaki tavşanların yarısına bu ilaçtan verilmiş, 15 günün sonunda ilaç verilmeyen tavşanların öğrenme güçlüğü çektiği saptanmış. Ama ilacı alan yaşlı tavşanlar en az gençler kadar başarılı olmuşlar.

Son olarak kemiricilere benzer karakterde evrimleşme gösteren tavşanların bu evrimsel gelişimi Mezozoyik'in sonunda kemiricilerden ayrılmıştır. Onlara ait en eski fosil Paleosen katmanlarında bulunmuştur. Günümüzdeyse tavşanlar tüm dünyaya yayılmışlardır.

Gülğün Akbaba

Kaynaklar
Oğurlu İ. "Ormanlık Bir Alanda Yabani Tavşan (Lepus europaeus (Pallas))'ın Habitat Seçimi ve Gıda Biyolojisi Üzerine Bir Araştırma"
Turkish Journal of Zoology 1997, Cilt 21, sayı 4, sayfa 381-399
Koch E. "Ein Feldherr auf dem Rückzug", Geo, Nisan 1995.
www.geocities.com/Petsburgh/1451/behavior.html (Tavşan Davranışları)
Demirsoy A. Yaşamın Temel Kuralları Omurgalılar / Amniyotlar, Cilt III Kısım II, Ankara 1997.